

סיפורים על עבר חי ומרטע

שולמית בת-דורי: כזאת לא תפרח עוד לעולם, סיפורים, ספריות פועלים, תש"ם.

לאחר העיון בסיפורים נאמנים עלינו דבריה של המחברת, המובאים על גב העטיפה של הספר, כי הם באים "להוסיף עדות חיה ובלתי-מאופרת בידי הזמן, למה שהיה שייך לעבר, אך אז היה כולו הווה חם ורוטט". אותו "הווה" – לא משל היה; זמנו – ימי העלייה השלישית ומקומו בקיבוץ השומר הצעיר בעמק יזרעאל. ואפילו כאשר שולמית בת-דורי כותבת על הימים המאוחרים יותר, בצל השואה ולהדים ממלחמת השיחרור, היא נשארת מעוגנת בקיומיות של הקולקטיב, שהרי צורת-חיים זו היא מכלול-עולמה, וממנו יתד ופינה לכל ההתרחשויות המסעירות בנפש חבריו.

מוקד ההסתכלות של הסופרת – בעמידתו של האדם היחיד והבודד בקיבוץ. דווקא במציאות הקולקטיבית, שבה האידיאות הלאומיות החברתיות משמשות כעין חישוק, המחזיק את האנשים וכוללם יחד בציבור הארמוני כביכול, ומצליח להפוך את העוני והמתסור למקור של עושר וסיפוק בלבב פנימה – דווקא ב"יחד" הזה יש ואדם נידון בו לעצב ולבדידות. זוהי הרגשת גלמודיות, הקיימת בתוך רוב-עם ובמקהלות של אידיאליסטים צעירים, ומשום כך היא קשה יותר ומעיקה על הפרט שלקה בה. אין בכוחן של שירת העבודה ושל המולת חדר-האוכל המשותף ושל התלהבות ריקודי ה"הור-רה" לשחרר את היחיד הנענה מתוגתו ומעצבונו.

ולא רק האדם נידון למועקה זו. גם הכלב, כלבו של הקיבוץ, נושא בה. הסיפור הראשון "ציטקוב" מוקדש לכלב, אשר "מעולם לא דיבר, לא נהם ולא נבח. הקול היחיד שפרץ פעם מגרונו – היה יללה ממושכת וחודרת, חודרת עד לעמקי הלב" (ע' 8). וכאשר באו שעות של קטנות המחוי, ו"תקופת המלאנכוליה הכללית והממושכת עירערה את עצבינו, הנימים המתוחות עד אין קץ נותקו פתאום, והליל הביא בחובו התפרצויות בכי בכמה וכמה מאוהלי המחנה" (שם). היה הכלב מרים את "ראשו לשמים המיותמים מכל כוכב" (ע' 9) ונותן קולו בילל. וגם כאשר נרפאו החברים מן ה"וועלטשמע-רץ", שבא להם מכתבי שופנהאואר וניצשה, ובמקומם החלו לעיין בספרי-לימוד חקלאיים ובכתבי מארק טוויין ונעשו פועלים "קשידיים וקשיעורף", המשיך הכלב במלאנכוליה שלו.

ז'בוטינסקי בשדה הסיפורת ובאים לידי ביטוי בתוך תוד ברומאן "שמשון".

כאמור, בנוסף לדברים על ז'בוטינסקי מצויים בספר ענינים רבים אחרים. וכך, למשל, מביע אורן גם את ה"אני מאמין" שלו בנוגע למהותו וייעודו של העם היהודי: "אני מאמין באמונה שלמה, כי עם ישראל נועד לו יעוד קוסמי בדברי ימיה של האנושות, שאינם אלא שלבי השתלבותו של המין האנושי בתולדה כולה". ובמקום אחר הוא אומר: "התרבות העברית המודרנית – – כמות כמדינת ישראל היהודית, הפתוחה, הדמוקרטית, אינם אלא שלבי מעבר בדברי ימי ישראל מעידן אחד של האנושות אל משנהו".

וכפי שכבר ציינתי, אין בדעתי להיכנס לקרב-מגע עם הדברים שהובעו לעיל (למרות, אני מודה, שזה מגרה מאוד) אלא להציגם בלבד.

ומכאן ברצוני לעבור לדברים מספר שאינם לזכותו של הספר, בראש ובראשונה כוונתי לשני דברים: האחד, יש בספר זה ענינים רבים מדי שאינם רלוואנטיים, ענינים שהיו אולי מעניינים כשעתם, אבל כעת חיה, במרחק הזמן, אין בהם כל ענין של ממש. דוגמה יכולה לשמש התקפתו של אורן על ספר רוסי ששמו "משוררי ישראל" (קובץ של שירה ישראלית מתורגמת לרוסית). הספר הופיע לפני כעשרים שנה, וגם מי שמזדהה עם דעותיו של אורן אינו יכול שלא לתהות על הקדשת מסה שלמה לענין שעבר זמנו (וכאמור, אין אני נכנס אפילו לקצהו של היחוד לגבי תוכן המסה).

דבר שני הוא הנימה והפולמוסנית-זכנית של חלק ניכר מן הרשימות המסות. נימה זו בולטת מאד ויש בה טעם רב לפגם.

ושוב: ברצוני לציין, כי דברים רבים מאד שיצחק אורן אומר וחוזר-ואומר אינם מקובלים עלי. ואף שלא עשיתי כן – בלא כל קושי ניתן היה לבוא עמו חשבון, להתווכח, לתמוה תמיהות ולהוכיח שפני הדברים שונים מכפי שאורן מציגם. אמנם בהקדמתו לספר טוען אורן שדמותו הרוחנית היתה אחרת לגמרי לולא זאב ז'בוטינסקי. עם זאת דומה, שדברים רבים הנאמרים בספר אינם קשורים כלל לז'בוטינסקי אלא לפוליטיקה ולאידאולוגיה של ימינו.

המוזיקה היא שגאלה אותו מעצבותו וצלילי הכינור והאלט גרמו להפסקת יללותיו.

סיפור פעם לחיים וייצמן, שהיהודים בארץ ישראל חדלו לפחד מן הכלבים והם מטיילים אתם בראש חוצות. העיר על כך החכם הספקן: טעות בידכם. היהודים לא השתנו. הכלבים הם שהשתנו.

כל שמונת הסיפורים יפים, מרשימים ומהנים, ומעידים על שולמית בת-דורי, שכוחה אינו רק לאמנות התיאטרון, לבימוי ולמחולות-עם, אלא גם לאורייתא של הסיפורת. היא מאשרת את הדברים הידועים כי, לפעמים, מסוגל אדם שאינו "סופר" לבנות סיפור ולקיים בו עלילה ואווירה, שאינן מביישות סופר זקן ורגיל. היא מושכת את יניקתה מן המעמקים הפסיכולוגיים של דמויותיה, הגלויים ופרושים לפניה. וכאשר, בנוסף לכך, היא יודעת את סוד הכתיבה האישית והאינטימית, אין פלא שכל היוצא מידה מרטיט ומפרפר בחוויות אנושיות פשוטות, טבעיות ועמוקות.

וראה זה פלא: במעבדה של שולמית בת-דורי נבחנת גם הציונות, והיא יוצאת משם טהורה ומוזקקת שבעתים, כבימי לידתה בחוויות הנשגבים של מחולליה. בסיפור "ליד הזרקור" היא מתארת שומר לילה, המעיר באשמורת אחרונה בני-יוצרי היוצאים להתיישבות חדשה. ולבו "רוקד וצוהל ואינו בוש. ואין לך ברירה אלא להחליט בחשאי, שיש כנראה במשפטים המצלצים הללו על 'בנין הארץ' ו'כני בוש הקרקע' אשר התרגלה לשמעם בכל הזדמנות – שיש בהם אמת גדולה (ההדגשה במקור) וכנראה הנך אוהב מאוד את הארץ הזאת ואת ה'קרקע', שלבך רן למחשבה שעוד שטח יעובד, יושקה וייהפך למקום פורח ופורה..." (ע' 51).

הבה נכיר תודה לשולמית בת-דורי המחזירה את חוויותינו הציוניות אחרונות בבחינת לילה בג'וערה דום וירח בעמק יזרעאל, ונגיד – בנוסח של ספר יהושע – ולא היה כימים ההם לפנייהם ולאחריהם. והנה הסיפור "מספרו" – שש מאות שמונים ושתיים". זהו מספר חרות בכסף מעבר לזר דפנה של סמל שומרי, שאבד לגיבורת הסיפור באחת העיירות בפולין, כאשר סיירה בהן לפני המלחמה בתורת שליחת הקיבוץ והתנועה. באותה עיירה שוחחה איתה צעירה אחת, חברת התנועה, שהציגה עצמה לפניה "כאדם שהוא לא-יכולים". דאגתה היתה, כיצד תעלה לארץ ישראל ותתיישב בה, כאשר לשם כך זקוקים לבני אדם "יוצאים מגדר הרגיל" (ע' 76). השליחה הסבירה לה, כי "בעצם אין בכך שום דבר מיוחד. צריך רק להחליט. אחר-כך יש רק למלא בנאמנות כל מה שהחלטה זו מטילה עליך. וזה הכול" (שם).

אותה צעירה של "לא כלום" נתעלתה בימי השואה לגיבורת המחתרת. סיכנה עצמה והצילה יהודים רבים. לאחר שנתפסה בידי הגרמנים עמדה

בעיניוים והבריחה מכתב לחבריה. היא ביקשה לחלק את חפציה בין חברותיה ולראות עוד פעם אחת את חבריה לפני מותה. ואכן כאשר תלו אותה הגרמנים נדחקו חבריה וחברותיה בין ההמונים היהודים, שאולצו לחזות במחזה התלייה. – כדי שהיא תכיר אותם הצטחקו אליה. "עמדנו והצטחקנו אליה – מספרת הניצולה שהגיעה לקיבוץ – וזה הבדיל בינינו לבין ההמון, וכשראתה אותנו הצטחקה גם היא..." (ע' 90).

הניצולה ממשיכה ומספרת לחברת הקיבוץ, כי למדה מפיה של אותה נערה את זאת התורה: "משמחליט אדם למסור עצמו לרשותו של איזה דבר, עליו רק למלא בנאמנות את אשר יטיל עליו אותו הדבר... לפעמים נפל בחלקו תפקיד לא קל, מפני שהשעה אינה נוחה... אך האדם, אין לו ברירה, אלא לקבל את אשר נפל בחלקו... וזה הכול..." (שם). ניצולה זו קיבלה מבין החפצים את הסמל השומרי, שאבד לחברת הקיבוץ.

הדברים האלה מזכירים את עוז-רוחם ואת אומץ-ליבם של מקדשי השם בדורות שעברו. לאחר שבירכו בשם ובמלכות על מצוות קידוש השם שבאה לידם, היו מסוגלים לעמוד בעיניוים קשים ונוראים. וזאת משום – בלשונה של המחברת – "משמחליט אדם למסור עצמו לרשותו של איזה דבר, עליו רק למלא בנאמנות את אשר יטיל עליו אותו הדבר... וזה הכול..."

בסיפור זה עושה הסופרת עימות בין החיים בקיבוץ באותם הימים, שהיו קשים ומפרכים את הגוף והנפש עם גורלם של חברי התנועה בכיבוש הנאצי. עם כל ההבדלים הגדולים והרבים הרי פועל בשתי הגזרות אותו עקרון מקודש על מילוי תפקידים הנופלים בגורלו של אדם, ועליו לעשותם בכל לבו, בכל נפשו, ובכל מאודו.

ש. רוניק

סיפור אפיסטולארי יומני

יואב לויטס (הלוי): מכתבים מבית הכלא, ספ"ר ריית פועלים, 1980.

סיפורת המסתייעת בסוגה האפיסטולארית, או היומנית, ידועה אצלנו, אף שאיננה תופעה שכיחה. יואב לויטס (הלוי) מיוג במסכת אחת את שני הז'אנרים והגיש לנו סיפור מרתק, בנוי כהלכה. באמצעות מכתבים, המשתרעים על-פני רובה של